

4. Зямля стаіць пасярод свету... : беларускія народныя прыкметы і павер'і. – Мінск, 1996.
5. Ліцвінка, В. Д. Слова міма не ляціць: беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / В. Д. Ліцвінка, Л. А. Царанкоў. – Мінск, 1985.
6. Малажай, Г. М. Беларуская перыфраза / Г. М. Малажай. – Мінск, 1974.
7. Славянская міфалогія: энцыклапедычны слоўарь. – М., 1995.
8. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – М., 1995. – Т. 1
9. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1981.
10. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1968.
11. Kopaliński, W. Słownik symboli / W. Kopaliński. – Warszawa, 1990.

І. Р. Прычынец, А. Л. Садоўская

СІМВОЛКА ГОЛУБА І ЛАСТАЎКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ІДЫЯМАТЫЦЫ І КУЛЬТУРЫ

Арнітаморфны код займае значнае месца ў традыцыйнай матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў. Многія славянскія даследчыкі, займаючыся інтэрпрэтацый архайчных вобразаў народнай культуры, адносілі “птушыны пласт” да найбольш старажытных і адначалі яго сінкрэтычнае адзінства з іншымі вобразамі міфапэтычнай сістэмы.

Базавай, вызначальнай апазіцыяй, на якой грунтуецца класіфікацыя птушак у традыцыйнай славянскай культуры, з’яўляецца, як правіла, апазіцыя ‘чысты (святые, боскі, добры) – нячысты (д’ябальскі, злы)’. Найбольш значнымі прадстаўнікамі так званых “чыстых”, святых, боскіх птушак у свядомасці і традыцыйнай культуры беларусаў з’яўляюцца *голуб* і *ластаўка*.

Неаднаразовае ўзгадванне ў Бібліі і Святым Пісанні дадзеных арнітонімаў сведчыць пра тое, што яны нясуць у сабе сакральнае значэнне. Самае вядомае і шырока пашыранае ўяўленне пра голуба – як пра сімвал Святога Духа, які сышоў з неба пад час Хрышчэння Ісуса Хрыста. У гэтым значэнні ён з’яўляецца ў выявах Дабравешчання, Хрышчэння і г.д. *Голуб*, які вылятае з вуснаў манахіні, сімвалізуе яе душу, што ўзносіцца да неба [6]. А сем галубоў, якія кружацца над выявамі Хрыста або Дзевы Марыі з Немаўляткам, сталі сімвалам Сямі дароў Св. Духа (Іс., 11:1–2). У іх могуць быць подпісы па-латыні: *Sapientia* [Мудрасць], *Intellectus* [Розум], *Consilium* [Пранікліваць], *Fortitude* [Цвёрдасць], *Scientia* [Веды], *Pietas* [Набожнасць], *Timor* [Страх]. Менавіта *голуб* прынёс галінку алівы на Ноеў карабель як паведамленне пра тое, што патап пайшоў на спад і што з’явілася зямля, якую можна засяляць. З таго часу голуб і стаў сімвалам, а пазней і атрыбутам міру. Згодна з народнымі легендамі, *ластаўкі* спрабавалі адвесці праследавальнікаў Хрыста ад таго месца, дзе Ён хаваўся. [4, с. 618]. З улікам усяго названага, відаць, *голуб* і *ластаўка* лічацца любімымі Богам птушкамі. Якраз таму вядомыя забароны забіваць гэтых птушак, чыніць ім шкоду і ўжываць у ежу. Парушэнне гэтых

забаронаў успрымаецца як грэх і цягне за сабой розныя пакаранні: смерць дзяцей, запусценне дома і інш. [4, с. 618].

Сукупнасць усіх дадатных уяўленняў пра голуба і ластаўку далі падставы для развіцця шэрага станоўчых канатацый лексем *голуб* і *ластаўка* ў беларускай ідыяматыцы. Так, *голуб* часта выступае як увасабленне душы. Людзі верылі, што душа добрага чалавека адлятае белаі галубкай, дрэннага – чорнай варонай ці крумкачом. *Ластаўка* сімвалізуе паўстанне з мёртвых, уваскрэсенне: з’яўляецца пасля змрочнай зімы разам з веснавым сонцам і адкрывае вочы, як Бог у судны дзень. *Ластаўка* як прадвесніца вясны прадстаўлена ў наступных выразх: *Шчабеча як ластаўка на вясну*; *Жаўранак прылятае на праталіну, шпак – на прагаліну, жораў – з цяплом, а ластаўка з лістом*. *Голуб* таксама выступае як прадказальнік надыходу цяпла: *Голуб варкуе – цяпло чуе*.

Галубы традыцыйна з’яўляюцца сімвалам кахання, блізкасці (*кахаюцца як галубкі*; *любяцца (мілуюцца) як галубы (галубкі)*), а ў далейшым і шлюбу (*малодка і малады сядзяць як галубы*). Таксама *галубы* ўвасабляюць згоду, пяшчоту і гармонію паміж закаханымі, што прэзентавана ў кампаратывах: *брукуюць (буркуюць) як галубкі*; *як галубкі ў пары – дружна*; *І галубок гукае, як пары не мае* і такі дэрыват *як прыгалубіць*. Таму, відаць, і да сённяшняга часу захавалася традыцыя падчас вяселля размяшчаць на караваі двух галубкоў, звернутых адзін да аднаго – як пажаданне маладым згоды і гармоніі. Вядомы звычай выпускаць галубоў на вяселлі. Ён прыйшоў да нас з Італіі, дзе нявеста выпускала з клеткі белых галубоў: птушкі набывалі свабоду, а ў маладой пачыналася новае жыццё. З цягам часу традыцыя змянялася і набывала новыя формы ўвасаблення: ужо маладыя выпускаюць птушак разам, што яшчэ раз падкрэслівае значэнне галубоў як шчаслівай сямейнай пары. Існуе падобны кампаратыў і з лексмай *ластаўка*: *любяцца як ластаўкі ў стрэсе*. Разам з лексмай *ластаўка*, слова *галубка* выкарыстоўваецца ў беларускай мове ў якасці ласкавага звароту да жанчыны, дзяўчыны, дзяўчынкі: *Ластавачка мая маленькая!* *Ласцінька, ласцінічка маё любое!* *Бабулька мая, галубка мая! Кума-галуба!* Лексема *голуб* (звычайна ў памяншальна-ласкавых формах) служыць ласкавай назвай мужчыны, юнака, хлопчыка: *Мой ты галубок!* Аднак намі зафіксавана і праклёнавае выслоўе (больш жартоўнага характару) са звароткам *галубок, галубчык*: *Адзін ты ў мяне галубок (мой галубчык), дый цябе каб не было!*

У святле сказанага варта згадаць народную прыкмету, згодна з якой дзяўчына хутка выйдзе замуж, калі ластаўка саўе гняздо на доме, у якім яна жыве, або заляціць у хату. Ластаўкі і галубы, якія лятаюць каля дома падчас падчас вяселля, служаць знакам таго, што маладыя будуць шчасліва жыць [4, с. 622].

Нельга не адзначыць і тое, што лексема *галубкі* яшчэ ў антычныя часы з’яўлялася эратычным ласкавым імем каханкаў і грэблівай мянушкай дзяўчат-распусніц. Такая асацыяцыя ўзнікла яшчэ ў 4 ст. да н. э., калі голуб

з'яўляўся атрыбутам багіні кахання Астарты і свяшчэннай птушкai Афрадыты, размяшчаўся ў яе храмах і звязваўся з яе каханкамі Адонісам і Эратам [6].

З цягам часу сімвалічнае значэнне названай лексемы набывае духоўную напоўненасць і вобраз *галубкі* ў міфапаэтычнай карціне свету перарастае з традыцыйнага сімвала вернай і пяшчотнай спадарожніцы жыцця, якая вельмі кахае свайго мужа і захоўвае вернасць яму аднаму, у вобраз царквы на зямлі, якую Хрыстос пасля адыходу ў вечнасць пакінуў сумнай ўдавой, як *горліцу* [10]. Падставай для дадзенай інтэрпрэтацыі вобразу птушкі паслужылі яе паводзіны ў рэальным жыцці: калі з яе голубам нешта здараецца, яна не звязвае сябе ні з кім іншым, вельмі сумуе па ім і ў такім стане знаходзіцца да сканчэння жыцця. Цікава, што такі сімвалізм журботнай удавы характэрны для асаблівага віду самак птушак сямейства галубіных, які мае назву *горліца* (*turtura*). Такім чынам, *галубка* (або *горліца*) з'яўляецца ўвасабленнем царквы на зямлі, якая чакае, плача і застаецца вернай.

У антычныя часы і пазней – асабліва з развіццём хрысціянскіх поглядаў *голуб* становіцца сімвалам чысціні і міру. Трактоўка гэтага вобраза як увасаблення міру дастаткова празрыстая. У першую чаргу варта ўзгадаць, безумоўна, біблейскага голуба, які прынёс на каўчэг Ноя галінку масліны ў знак таго, што патоप скончыўся і Бог прымірыўся з людзьмі. Цікава, што *масліна* таксама з'яўляецца старажытным сімвалам міру. Патрэбна шмат гадоў стараннага дагляду за гэтымі дрэвамі, каб яны пачалі прыносіць плады. Такім чынам, гай маслінічных дрэў у росквіце сведчыць аб тым, што ў краіне пануе мір. Даняы з Бібліі – галоўная прычына, па якой дваіны сімвал – *голуб*, які нясе *аліўкавую галінку* – стаў у нас агульнапрынятай эмблемай міру[5].

Таксама нельга не ўспомніць і антычную легенду пра тое, як галубкі Венеры звiлі сваё гняздо ў шлеме Марса, і бог вайны, каб не патрывожыць іх, адмовіўся ад кровапралітнай задумы. Афіцыйнай эмблемай міру *голуб* стаў падчас I Суветнага кангрэсу прыхільнікаў міру, дзе па просьбе ўдзельнікаў кангрэсу геніяльны іспанец з французскім грамадзянствам Пабла Пікасо за некалькі хвілін намалюваў “міралюбівую” птушку[5]. Вядомая беларуская прыказка: *Голуб міру ўеца, а капіталіст трасеца*.

З вобразамі названых птушак звязаны толькі дадатныя ўяўленні і асацыяцыі, што спараджае, адпаведна, станоўчыя нацыяльна-культурныя канатацыі арнітонімаў, якія абазначаюць гэтых птушак. Аднак, не ўсе ўстойлівыя моўныя выразы з кампанентамі *голуб*, *ластаўка* адлюстроўваюць глыбінны культурны кантэкст і апелююць да традыцыйнага славянскага або хрысціянскага светапогляду. У аснову іх ляглі таксама назіранні за паводзінамі і звычкамі гэтых птушак у рэальным жыцці. Напрыклад, *ластаўка* з'яўляецца ўвасабленнем працавітасці, таму што яна нястомная ў паляванні на аваднёў для сваіх ненаедных птушанят

(носіцца як *ластаўка на пакарме*; падбірае як *ластаўка мошак*); старанна і грунтоўна будзе сваё гняздо, таму часам іранічна кажуць: *прыліпла як ластаўчына гняздо*, што значыць вельмі моцна. У некаторых фразеалагічных адзінках *ластаўка* выступае як увасабленне весялосці і бесклапотнасці: *гуляюць як ластаўкі над поплавам*; *вясёлы як ластаўка*. Падкрэсліваецца і тое, што *ластаўкі* заўсёды трымаюцца і працуюць разам, гуртам, бо паасобку з іх карысці мала: *адна ластаўка вясны не робіць*.

Акрамя ўсіх вышэйназваных сімвалічных і метафарычных значэнняў, *голуб* з’яўляецца ўвасабленнем сталасці, пажылога ўзросту, а разам з тым жыццёвага розуму і мудрасці: *сівы як голуб*, *сівыя як галубы*. Парэмія *Лепш верабей у руцэ, як голуб на даху (на страсе)* заснавана на прынцыпе супрацьпастаўлення пэўных птушак, дзе *голуб* становіцца ўвасабленнем чагосьці або кагосьці больш значнага, вартага, каштоўнага і недасягальнага.

З лексэмамі *ластаўка* і *голуб* існуе шэраг прыкмет, напрыклад, крык дзікага *голуба* вясной звязвалі з пачаткам сям’і, бо людзі надавалі яго прыроднаму голасу гукавобразнае значэнне і меркавалі, што голуб крычыць: “Сей лук! Сей лук!”). Назіранні за паводзінамі *ластавак* далі падставы меркаваць, што калі *Ластаўкі нізка лятаюць* – *дождж будзе*. Адсюль і кампаратыў *уецца, як ластаўка перад дажджом*.

Такім чынам, сімвалічны змест арнітонімаў *голуб* і *ластаўка* ў беларускай ідыяматыцы і традыцыйнай культуры вычэрпваецца наступнымі сімвалічнымі і метафарычнымі значэннямі: *голуб* і *ластаўка* – любімыя Богам, сакральныя птушкі, звязаныя так або інакш з вобразам Хрыста; прадвеснікі надыходу цяпла, сімвалы кахання; *голуб (галубка)* – увасабленне душы, а таксама згоды, рамантычнага кахання, блізкасці, пяшчоты, гармоніі ў шлюбе і ўвогуле паміж закаханымі, сімвал чысціні і міру, увасабленне сталасці, пажылога ўзросту, жыццёвай мудрасці; *галубка* – сімвал вернай і пяшчотнай спадарожніцы жыцця, а таксама – журботнай ўдавы, шырэй – увасабленне царквы на зямлі, якую Хрыстос пасля адыходу ў вечнасць пакінуў сумнай ўдавой, як *галубку*; *ластаўка* – прадвесніца вясны, сімвалізуе паўстанне з мёртвых, уваскрэсенне, а таксама з’яўляецца ўвасабленнем працавітасці, весялосці, бесклапотнасці.

Для таго, каб прасачыць асацыятыўныя ўяўленні пра *голуба* і *ластаўку* сучасных прадстаўнікоў беларускай лінгвакультурнай супольнасці, намі быў праведзены асацыятыўны эксперымент з выкарыстаннем словаў-стимулаў *голуб* і *ластаўка* са студэнтамі першага курса філалагічнага факультэта БДУ. Вынікі асацыятыўнага эксперымента паказалі, што ўяўленні пра птушак сучаснай моладзі не адмаўляюць, а пацвярджаюць асэнсаванне іх вобразаў у прасторы традыцыйнай культуры грамадства, у тым ліку і хрысціянскай.

Так, на слова-стимул *голуб* у студэнтаў узніклі наступныя асацыяцыі: *Святы Дух, чысціня, розум, адказнасць, давер, добрыя навіны, каханне,*

вернасць на ўсё жыццё, закаханыя, пацалункі, вяселле, шчасце, рамантыка, сустрэча, пяшчота, мяккасць, прыгажосць, свабода, пошта, лёгкасць, маладосць, згуртаванасць, дапамога, надзея, мір, неба, белы колер, сіні колер, святло, увага.

На слова-стымул ластаўка – весялосць, цікаўнасць, клапатлівасць, элігантнасць, дабрабыт, прыгажосць, настойлівасць, балбатлівасць, шчырасць, сіла, руплівасць, працавітасць, лёгкасць, шчабятанне, адданасць, хуткасць, дождж, сяброўства, клопаты, свежасць жыцця, мошкі, лета, вясна, цяпло, гліна, хата, страх, гняздо.

Літаратура

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / склад. Я. Рапановіч. – Мінск, 1974.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1992.
3. Выслоўі / склад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. М. Грынблата; рэд. тома А. С. Фядосік. – Мінск, 1979.
4. Гура, А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М., 1997.
5. Курий, С. Как голубь и «пацифик» стали символами мира [Электронный ресурс] / С. Курий. – 2008. – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru>.
6. Описание символа (голубь) Академия Небополитики [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа: <http://www.arriere-garde.ru>.
7. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / пад рэд. А. С. Фядосіка. – Мінск, 1976.
8. Садоўская, А. Л. Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам у беларускай мове: этналінгвістычны аспект: дыс. ... кандыдата філалагіч. навук: 10.02.01 / А. Л. Садоўская. – Мінск, 2002.
9. Санько, З. Ф. Малы руска-бел. слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Ф. Санько. – Мінск, 1991.
10. Юссен, Б. Траур как образ жизни: горлица как фигура земной церкви [Электронный ресурс] / Б. Юссен. – 2008. – Режим доступа: <http://ec-dejavu.ru>.
11. Proverbia et dicta. Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / пад рэд. Н. А. Ганчаровай. – Мінск, 1993.

Н. Я. Пятрова

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ Ў ЛЕКСІЧНАЙ СТРУКТУРЫ МАСТАЦКАГА ІДЫЯЛЕКТУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ М. ЗАРЭЦКАГА)

Даследаванне мовы твораў таго ці іншага пісьменніка на сучасным этапе развіцця мовазнаўства вызначае ўвагу да асобы аўтара, яго індывідуальнага стылю, ідыялекту. У сучаснай філалогіі няма адзінага пункту гледжання на разуменне паняццяў ідыялект і ідыястыль, якія часам разглядаюцца як паралельныя тэрміны ў межах разнастайных накірункаў у вывучэнні мастацкага тэксту [1, с. 165; 2, с. 145; 3, с. 46]. Больш дакладныя азначэнні гэтых паняццяў акрэсліла В.В. Ледзянёва, якая лічыць ідыялект сукупнасцю асаблівасцей, характэрных для маўлення таго ці іншага індывіда, а ідыястылем называе “індывідуальна ўстаноўленую моўнай асобай сістэму адносін да разнастайных спосабаў аўтарэпрэзентацыі